

Ángyán József¹: Szempontok és adalékok egy valóban „*nép-párti*” mezőgazdaság- és vidékfejlesztési stratégia és program kidolgozásához.

Mottó: „*Város és vidéke közös sorson osztoznak, a vidék gerince pedig a mezőgazdaság.*”
(Vidéki Térségek Európai Chartája, 1996.)

Gödöllő
2021. január 5.

Kiinduló elvek

Történelme során, nehéz helyzetekben a magyar társadalom mindig vidéki gyökerekből táplálkozva, a falusi közösségek erejére támaszkodva tudott megújulni. A vidék tehát nem csupán profitérdekeket kiszolgáló termelési tér, hanem egyúttal társadalmi és biológiai léttér is, amely az ott élő közösségek és a természeti környezet számára az életfeltételeket biztosítja, a város számára pedig élelmezési és élelmiszerbiztonságot, utánpótlást, egyúttal hátorszámot, „*visszavonulási*”, regenerációs lehetőséget is kínál, amelyre a város – az előrejelzések szerinti klímaváltozás és a globalizációs folyamatok közepette – egyre inkább rászorul, túlélése saját vidéke megerősítése nélkül egyre kétségesebbé válik. A vidék és a mezőgazdaság ügye tehát nemcsak a falun élő, mezőgazdasági termeléssel foglalkozók gondja, a vidék sikereinek és kudarcainak a társadalom minden tagja részese. A Vidéki Térségek Európai Chartájának megfogalmazása szerint „*város és vidéke közös sorson osztoznak, a vidék gerince pedig a mezőgazdaság.*” Ebből következően a mezőgazdaság a XXI. században is stratégiai ágazat, és egyre inkább azzá válik: a jó minőségű, biztonságos étellel történő élelmiszerellátás, a tájfenntartás, a jó környezeti állapot megőrzése, valamint a vidéki élet, a helyi közszolgáltatások előfeltételeinek megteremtése egész Európában a legfontosabb kormányzati célok között szerepel. A mezőgazdaságnak azonban nem minden formája és rendszere képes a vidék megerősítésére, népességmegtartó képességének növelésére, a társadalom számára nélkülözhetetlen szolgáltatások nyújtására. Az „*egy-ügyű*”, csak a befektetői érdekekkel, a tőke megtérülés hatékonyságával törődő, iparszerű, monokultúrás, tömegtermelő, nagyüzemi mezőgazdálkodás, vagy inkább biológiai ipar környezetre és a vidék társadalmára gyakorolt (ökoszociális) hatásai igen rosszak, az jól láthatóan a környezet pusztulásához és a helyi társadalom széteséséhez, a vidék népességmegtartó képességének csökkenéséhez vezet. Ezeket a felismeréseket az EU közös agrárpolitikájának (KAP) fokozatos megváltozása, a vidékfejlesztés közegébe ágyazott agrárfejlesztés, a többfunkciós európai agrármodell és kétpilléres – a mezőgazdaság nemcsak termelési, de környezeti/társadalmi teljesítményeit is honoráló – támogatási rendszerének megjelenése is tükrözi.

Folyamat- és helyzetleírás, diagnózis

2004. május 1-én saját kérésére Magyarország is az Európai Unióhoz csatlakozott. E közösség agrár- és vidékkonceptiója, az európai agrármodell az egyéni, családi kis- és középbirtokok meghatározó szerepére épül. Ez a modell biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „*jó gazda gondosságát*”, a családok gazdálkodásának folytonosságát, valamint azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmezési és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. E kisebb mozaikokból építkező gazdaságszerkezet, szervesen összekapcsolva a szövetkezeti modellel – amint azt nemcsak európai példák sokasága, de hazai tradícióink, a volt „*Hangya*” szövetkezeti mozgalom sikere is bizonyítja – eredményesen képes felvenni a versenyt a nagy latifundiumokkal, tőkés megabirtokokkal és multinacionális tőkebefektető társaságokkal. Példaképpen néhány európai országot kiemelve azt látjuk, hogy mezőgazdasági területük 80%-át napjainkban is az alábbiaknál kisebb birtokok fedik le: Svájc 54 ha, Hollandia 135 ha, Belgium 150 ha, Lengyelország 250 ha, Franciaország 274 ha, Ausztria 295 ha, Olaszország 337 ha, Dánia 426 ha, és Németországban is csak 1.391 ha. Európa az ennél nagyobbakat már az ún. nagygazdaságok („*large farms*”) kategóriájába sorolja. Magyarországon ugyanakkor a mezőgazdasági terület felső 20%-át 3.000 ha fölötti méretű birtokok használják, ennél csak Csehország és Szlovákia nagybirtokainak határmérete nagyobb. Mint ahogy nem is az Európai Unióhoz tartoznánk. (Ez annak ellenére alakul így, hogy – az európai agrártámogatási rendszerben 2015-ben bevezetett degresszió és támogatási plafonérték következtében – a nagybirtokokat az EU-s támogatások megszerzése érdekében formálisan kisebb egységekre bontották, a tulajdonos tőkeérdekeltség/család cégei/tagjai között „*szétírták*”). A versenyképes méretet az európai birtokrendszer tehát – szemben a multinacionális

¹ *Ángyán József*: a SZIE ny. prof. emer. intézetigazgató, egyetemi tanára, az MTA doktora, a volt Vidékfejlesztési Minisztérium egykori (2010-2012.) parlamenti államtitkára, volt (2006-2014) országgyűlési képviselő.

tőkeérdekeltségek által működtetett, dél-amerikai típusú, tömegtermelő nagybirtokrendszerrel – nem az egyes gazdaságok méreteinek növelésével, vagy azokat nagy integrátorok alá rendelve, egyoldalúan kiszolgáltatva, hanem e kisebb mozaikok szövetkezésével képes hatékonyan biztosítani. Ezek közös beszerzési, tárolási, feldolgozási és/vagy értékesítési, de akár a helyi közösséggel együtt alakított fogyasztási vagy hitelszövetkezetek is lehetnek. Az alulról szerveződő szövetkezet ugyanis a teljes vertikum hasznát visszaosztja az azt létrehozó termelői, fogyasztói közösségeknek, gazdacsaládoknak. Ezzel az egymásra épülő tevékenységek teljes profitja hozzájuk kerül, helyben marad, így a kisebb területű birtokok is képesek kiválóan eltartani őket. Ráadásul ennek az európai és saját hagyományainknak is minden tekintetben megfelelő modellnek a rugalmas alkalmazkodó képessége, valamint környezeti, regionális, társadalmi, gazdasági, foglalkoztatási teljesítményei is lényegesen jobbak, mint a dél-amerikai típusú tőkés nagybirtokrendszeréi. A fölülről szervező, nagy tőkeerejű integrátor viszont maga válik profitcentrummá, és kiszívja az összes hasznot az általa integrált kisebb gazdaságokból.

A Fidesz 2006-os és 2010-es választási programja, de még a kormányra kerülését követően ezek alapján kidolgozott, és szinte teljes nemzeti konszenzussal fogadott Nemzeti Vidékstratégia² is azt a többfunkciós európai agrár- és vidékmodellt hirdette, amely tehát a családi kis-/középbirtokok és összefogásuk, többcélú és önkéntes szövetkezeteik meghatározó szerepére épül. Nem kétséges, hogy nálunk is ez a modell, valamint a „város és vidéke” szerves kapcsolatainak újraépítése teremthetné meg ismét a vidék gazdaságának és társadalmának belső kohézióját, és az egész magyar társadalom fenntartható fejlődésének feltételeit. A kérdés csupán az, hogy a helyi közösségek érdekei vagy a tőkeérdekek határozzák-e meg az agrár- és vidékpolitikát. Nos a 2010-es választások megnyerése után az Orbán-rezsim az ellenzékben hirdetett programjához képest 180 fokos fordulatot véve – vagy ami még rosszabb, eredetileg is tán ezt tervezve – „a nemzeti tőke erősítése” jelszavával a bérmunkán és néhány növény iparszerű tömegtermelésén alapuló gazdálkodást folytató, kétes eredetű – gyakorta a nemzeti vagyont megrablása, az állami gazdaságok és szövetkezetek vagyonának rablóprivatizációja révén született – tőkés nagybirtokkal, agrároligarchákkal és agráripari óriáscégekkel kötött stratégiai szövetséget. Ennek egyértelművé válását követően a kormányzat ugyan még egy ideig azt hirdette, hogy eredeti programja változatlanul a cselekvése vezérfonala, ám ez csak a közvéleményt megtévesztő „kommunikációs politikai terméknek” bizonyult. Gyakorlati lépései – az új földbérleti rendszer, az állami földprivatizáció, az intézményesített földrablás statáriális lebonyolítása, a nagybirtokra szabott mintagazdasági rendszer bevezetése, a tőkés integratori törekvések kiszolgálása, a nagy hazai és multinacionális tőkeérdekeltségekkel megkötött nagyszámú „stratégiai partnerségi megállapodás”, a támogatások alsó és felső határértékeinek felemelése, ezzel a kicsik kizárása, az EU által felkínált „redisztribúció” (forrását csoportosítás a kisebbek támogatásának növelésére), vagy éppen legutóbb a természettel összhangban működő ökológiai/biogazdálkodás területének növelését és a környezetre valamint az emberi egészségre káros növényvédő szerek erőteljes csökkentését, a biológiai sokféleség védelmét célzó, az „Európai Zöld Megállapodás”³ részét képező „Európai Biodiverzitás Stratégia”⁴ és „Termőföldtől az asztalig”⁵ stratégia kategorikus elutasítása – nemcsak a korábban hirdetett agrár/vidékfejlesztési stratégiája elveivel, törekvéseivel és céljaival, de egyúttal a magyar társadalom és vidék érdekeivel is ellentétesek.

E stratégiaváltásnak – vagyis a gazdálkodó családok és kis/közepes, zömében önfoglalkoztató gazdaságaik helyett a politika-közeli nagy tőkeérdekeltségek és nagybirtokaik támogatásának – a vidék természeti környezetére, gazdaságára és társadalmára gyakorolt hatásai katasztrófát sejtetnek. Ez a folyamat a föld pár tucat oligarcha és azok gazdasági társaságai – újmagyarul „integrátor”, vagy még újabb magyarul „nemzeti regionális multi” – kezébe kerüléséhez, bérmunkán és néhány növény monokultúrás, iparszerű tömegtermelésén alapuló tőkés nagybirtokrendszerhez vezet, a vidék pedig ezek export-vezérelt gazdasági expanziójának alapanyag-termelő „hátsó udvarává” válik. Az ennek nyomán kibontakozó gazdasági, társadalmi és környezeti katasztrófa az egész társadalom megnyomorításával, kiszolgáltatottságának végzetes növekedésével fenyeget, és éppen Dél-Amerika példáján látjuk, hogy milyen nehéz ebből a mélységből újra felkapaszkodni.

Nos, ha nem is érkeztünk még meg ide, Dél-Amerikába, ahol a szó szoros, fizikai értelmében elüldözött gazdacsaládok földjeit multinacionális tőkés társaságok szerezték meg, ám a változás iránya nálunk is erre

²Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020.: http://www.terport.hu/webfm_send/2767 http://www.kielegyenafold.hu/userfiles/nemzeti_vidékstrategia.pdf
Kidolgozását a VM államtitkáráként még magam irányítottam, és bár azt kormányhatározat is megerősítette, ám azóta az Orbán rezsim megtagadta, a tárcá honlapjáról is eltüntették. Az céljait és főirányait tekintve ma is használható, aktualitása azóta – ha lehet – csak még erősödött.

³Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal): https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu

⁴Az EU biodiverzitás stratégiája 2030-ig: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/eu-biodiversity-strategy-2030_hu

⁵A termelőtől a fogyasztóig (Farm to Fork) (más fordításban - „Termőföldtől az asztalig”) stratégia: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_hu

mutat. Ezt jól jelzi például, hogy míg 2000-ben még közel 960 ezer, 2010-ben pedig mintegy 525 ezer egyéni gazdaságot regisztráltak, addig 2016-ra számuk már a 360 ezret sem érte el, azaz az utóbbi másfél-két évtized alatt mintegy hatszázezer kisebb termelő adta fel a gazdálkodást. A talpon maradt gazdaságok közül ráadásul az európai léptékkal a tagállamok túlnyomó többségében nagybirtoknak számító (300 hektárnál nagyobb területű) alig 2.400 gazdaság (közel 3/4-ük tőkés társaság), a megmaradt gazdaságok alig 0,7%-a használja a mezőgazdasági területek mintegy 2/3-át, és ezzel a hazai birtokszerkezet ma Szlovákia és Csehország mögött a harmadik legkoncentráltabb az EU-ban. Ezt a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy éppen a tőkemegtérülés szempontjából hatékonyabbnak hirdetett legnagyobbak, a gazdaságok felső 10%-a szerzi meg az agrártámogatások közel 80%-át, holott ezek a közpénzekből származó kifizetések a társadalom számára hasznosabb teljesítményeket nyújtó kisebbek versenyhátrányának csökkentését kellene, hogy szolgálják.

E folyamat egyik súlyos következménye az, hogy a termőföld eltartó képessége, foglalkoztatási kapacitása jelentősen lecsökken. Ha ugyanis a bér munkán kívül az egyéni, családi gazdaságokra – mint általában a kisvállalkozásokra – alapvetően jellemző önfoglalkoztatást is figyelembe vesszük, akkor ugyanaz a földterület hazai tényadatok alapján családi gazdálkodás esetén négyszer annyi embernek ad munkát és megélhetést, mint a kizárólag bér munkára alapozott tőkés nagybirtok. Ráadásul a kisebb mozaikokból építkező, rugalmasabb és színesebb gazdaságszerkezethez lényegesen többféle, ugyancsak munkahelyeket teremtő tevékenység – helyi kézművesség, feldolgozás, értékesítés, vendéglátás, vidéki, falusi, tanyasi, öko- és egészségturizmus – társítható, mint a tömegtermelő, egyszerű gazdálkodási szerkezetű, tőkés nagybirtokhoz. A válságkezelésben megmutatkozó különbségek is szembe tűnnek, hiszen amíg a tőkés társaságok termelés-csökkenéssel, leépítéssel, addig a fenntartásban érdekelt egyéni/családi vállalkozások a termelés szerkezetének gazdagításával, a feldolgozottság növelésével, közvetlen értékesítéssel reagálnak. A birtokkoncentráció így könnyen sérülékennyé teszi a helyi gazdaságot és közösségeket, erőteljes elvándorlás indul, ami egyrészt a vidéki térségek kiürüléséhez, „gyáracsarnokká” válásához, másrészt a városok körül olyan nyomornegyedek kialakulásához vezethet, amelyek népessége a földjükről elüldözött, elvándorló és a városban munkát kereső családokból verbuválódik. E súlyos gazdasági és társadalmi hatások mellett az iparszerű, monokultúrás, sok vegyszert használó, környezetterhelő, tömegtermelő nagybirtokról származó élelmiszerek fogyasztása jelentős humán-egészségügyi kockázatokkal is jár.

A fent vázolt folyamat Magyarországon gyors ütemben zajlik, és ennek következtében mára a vidék láthatóan mély válságba került. Különösen a külső és belső perifériák, a kistelepülések és az ott élő családok kerültek szinte kilátástalan helyzetbe. Egyszerre van jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány, amely napjainkra az ország számos térségében szinte általánosan jellemző lett. Ahol nincs munkalehetőség, valamint iskola, megfelelő egészségügyi ellátás, helyi szolgáltatás, közlekedés, onnan a fiatalok akkor is elmenekülnek, ha letelepedésüket, lakhatásukat és gyermekvállalásukat az állam támogatja. Az ilyen térségek – ahol zömében szinte kizárólag a föld művelése és az ahhoz kapcsolható tevékenységek biztosíthatnának tisztességes jövedelmet és biztos megélhetést – vagy kiürülnek, vagy elöregednek és/vagy szociális gettókká válnak, aminek jelei mára egyre világosabban kirajzolódnak. Mielőbb vissza kellene tehát erről az útról fordulni.

A kérdés csupán az, hogy a helyi közösségek érdekeinek prioritásai vagy a befektetői tőkeérdekek határozzák-e meg az agrár- és vidékpolitikát. A jelekből ítélve úgy tűnik, hogy az Orbán-kormány is ugyanazt a tőkés nagybirtokrendszerrel választotta, amit már a Gyurcsány-kormány is támogatott, éppen azt, ami ellen a gazdátársadalom 2005-ben még fellázadt. Az ennek következtében végveszélybe került vidék, mezőgazdaság és családi gazdaságok ügye tehát ma talán még aktuálisabb, mint valaha volt. Ma már nem kérdéses, hogy bár az adottságaink kiválóak, nem tudunk élni velük, és mezőgazdaságunk jelen állapotában nem képes a vidék problémáinak megoldására. A fenti megállapítások eredményeként arra a következtetésre kell jutnunk, hogy átgondolt, határozott és mélyreható változásra, olyan integrált vidékfejlesztési stratégiára és arra alapuló programra van szükség, amely a mezőgazdaság és a nem mezőgazdasági tevékenységű vidéki vállalkozások együttes fejlesztésén keresztül széles rétegeknek nyújt esélyt a felemelkedésre, lehetőséget ad a kistelepüléseken élők életminőségét meghatározó tényezők átfogó javítására, a vidéki élet becsületének és vonz-erejének helyreállítására. Ennek kidolgozásához – az immár egy évtizede, széles körű társadalmi és szakmai egyeztetések nyomán összeállított, majd szinte teljes nemzeti konszenzussal elfogadott, 2012-ben még kormányhatározatba⁶ is foglalt, ám a nagyüzemi agráripari lobbist képviselő Orbán-rezsim által gyorsan elvetett, és az agrártárca hivatalos honlapjáról is eltüntetett – „*Nemzeti Vidékstratégia (NVS) 2012-2020*”⁷ is adalékokkal szolgálhat, jó alapot adhat.

⁶Kormányhatározat: [https://2010-2014.kormany.hu/download/f/12/80000/KH_2012_1074_\(III_28\)_Kormanyhatarozat.pdf](https://2010-2014.kormany.hu/download/f/12/80000/KH_2012_1074_(III_28)_Kormanyhatarozat.pdf)

⁷Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020.: http://www.terport.hu/webfm_send/2767 http://www.kielegyenafold.hu/userfiles/nemzeti_vidékstrategia.pdf

Jövőkép-vázlat

A Kárpát-medence környezeti, agroökológiai feltételei és a magyarság évezredek, itt felhalmozott tudása, a földhöz („ager”-hez) kötődő kultúrája, a hazai „*agrikultúra*” kínalta kiváló lehetőségek kihasználásához a jelenlegitől eltérő agrármodellre van szükség. Ez a – jövőképünk szerinti – agrármodell: a vidékfejlesztési közegbe ágyazott, többfunkciós mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás, amely úgy állít elő értékes, szermaradvány-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, valamint helyi energiát és egyéb nyersanyagokat, hogy közben megőrzi a talajainkat, az ivóvízbázisainkat, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját. Együttal munkát, tisztas jövedelmet és biztos megélhetést nyújt a lehető legtöbb ember számára.

Ez a mindenütt – gyengébb termelési adottságú, ám környezeti, természeti szempontból általában annál értékesebb területeinken is – jelen lévő („*területfedő*”), a tájak eltérő természeti adottságaihoz és gazdálkodási tradícióihoz alkalmazkodó, környezeti, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt fenntartható, életképes mezőgazdaság az egyéni/családi kis- és középbirtokok meghatározó szerepére épül. Ez biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „*jó gazda gondosságát*”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, valamint azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmezési és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. Ez a ma még mintegy 200 ezres regisztrált – élethivatás-szerűen mezőgazdasági tevékenységből élő – magángazdálkodói kör, továbbá a közel 150 ezres félig önellátó, részfoglalkozású, részben a mezőgazdaságból jövedelemhez jutó gazdálkodói kör adja az agrárfejlesztés fő célcsoportjait. E kisebb mozaikokból, családi gazdaságokból építkező gazdaságszerkezet a piaci versenyben azonban akkor indul jobb eséllyel, ha – a hálózati gazdaság előnyeinek kihasználását lehetővé tevő, és a köz által közpénzekből is támogatott – önkéntes beszerzési, tárolási, feldolgozási és/vagy értékesítési társulások, szövetkezeteket (nem „*kolhozokat*”, de nem is nagy integrátoroknak egyoldalúan kiszolgáltatott „*fürtöket*”, illetve „*klasztereket*”!!) hoz létre.

A szuverén, erős, a jövőben bízó, létében nem fenyegetett, tényleges döntési helyzetben lévő (és döntéseiért maga is felelősséget vállaló) gazdatársadalom és vidéki polgárság kialakulásához ezen túl a vidék és a város közti szolidaritáson, az egymásraturaltság felismerésén nyugvó, „*új társadalmi szerződésre*” van szükség. A leírt agrármodellre és ezen erős gazdatársadalomra, vidéki polgárságra, valamint új értelmiségre támaszkodva megvalósítható a vidékpolitika fő célja: a vidéki térségekben, falvakban és kisvárosokban a hagyományokra épülő polgári életvitel meghonosítása. Ennek alapja a haza, a helyi közösségi értékek, a család és az erkölcsi normák, továbbá a hagyományok, tradíciók tisztelete, megbecsülése, a szolidaritás és a gyengék felkarolása, a környezet, a teremtett világ iránti felelősség, valamint a magán-(családi, egyéni)-tulajdonra épülő gazdaság.

A vidéki polgárosodás megerősítéséhez azonban az agráriumot meghaladó területeken is gazdasági biztonságot kell teremteni, több lábon álló, sokszínű vidéki gazdaságot kell kialakítani, a tájat vonzó állapotban kell megőrizni, és az infrastruktúrát a kor színvonalára kell fejleszteni. A színes, több lábon álló vidéki gazdaság kialakításának ki kell terjednie a nem mezőgazdasági – de alapvetően a termőföldhöz, a mezőgazdasághoz kapcsolódó, azt kiszolgáló vagy annak termékeit feldolgozó – tevékenységek fejlesztésére, az ezekre irányuló mikro-, kis- és középvállalkozások támogatására éppen úgy, mint a termelői-fogyasztói közösségek továbbá a helyi és regionális termékek és piacok fejlesztésére, a régiók és kistérségek gazdasági autonómiájának növelésére. Ezen önálló gazdasági egységek, erős civil szféra és helyi közösségek, autonóm kistérségek és azok együttműködése adhatja a valóban „*nép-párti*” jövő legfőbb erejét.

A vidéki életminőség javításának fontos eleme az ellátás, az alapvető szolgáltatások (az önkormányzati hivatal, az egészségügyi ellátórendszer, a posta, a helyi közlekedés stb.) fenntartása és fejlesztése, amelyek a vidéki gazdaság és társadalom számára nélkülözhetetlenek, és megőrzése, féltő gondozása mindannak (a templomnak, az iskolának, a helyi kultúra és közösségi együttlét intézményeinek stb.), amik meghatározzák a helyi társadalom, a falusi közösségek identitását. Ezeket a közösség számára fontos szolgáltatásokat és az együvé tartozás közösségi intézményeit a szolgáltatók számára (közpénzből származó kiegészítéssel) jövedelmezővé kell tenni, illetve a köz (az állam, az önkormányzat) forrásaiból kell finanszírozni.

Az életminőség javításának fontos eszközei továbbá a falumegújítás és -fejlesztés, valamint a természeti és kulturális örökség védelme, a kulturális és közösségi, természeti és épített környezet értékeinek megőrzése és gyarapítása, e tevékenységek felkarolása, az erős helyi közösségek kialakulását szolgáló oktatás, képzés, tájékoztatás, valamint az e tevékenységek központjait jelentő iskola és önkormányzat megerősítése. Mindez azonos életésélyeket, de más jellegeket biztosít városban és vidéken, ezzel a választás – kényszerektől mentes – tényleges lehetőségét kínálva a társadalom valamennyi tagja, a haza valamennyi polgára számára.

Fontosabb célok

A fenti vázlatos jövőkép eléréséhez jelentős változtatásokra van szükség az agrár- és vidékpolitikában. Ennek kulcseleme a helyi gazdaság és társadalom megerősítése és a hálózati gazdaság kialakítása. A Kárpát-medence magyarsága számára a világméretű új-gyarmatosítással szemben a helyi gazdaság és társadalom megerősítése és a kis területi egységek közösség által támogatott önállósodása és együttműködése jelentheti a kivezetőt, a Németh László által megfogalmazott „*harmadik*” utat. Ennek jegyében a lehető legnagyobb mértékig törekednünk kell a tájegységek önálló termelésére, a helyi mezőgazdaság, ipar, kereskedelem fejlesztésére. Nem adhatjuk föl a földrajzi és kulturális hagyományainkból fakadó termelési módjainkat, terményeinket, hagyományos növény- és állatfajtáinkat, helyi üzemeinket, mint ahogy fontos a helyi energiatermelés és -ellátás is. Mindezek fejlesztése munkaalkalmakat is teremt a helyi közösségek számára.

Meg kell őriznünk stratégiai, nemzetbiztonsági jelentőségű természeti erőforrásainkat, termőföldjeinket, vízbázisainkat, a helyi természetet, és egészséges, helyi termékeket kell biztosítanunk a helyi fogyasztóknak. A fönntartható helyi közösség egyik alapvető működési elve a belülről kifelé irányuló ellátás, vagyis az, hogy mindig a helyi szükségleteket kell előbb kielégíteni, s csak utána juthat a termékekből a közeli városnak, majd csak azután a távolabbiaknak, és a fennmaradó hányad kerülhet exportra. Fontos továbbá, hogy fejlesszük a kisméretű, helyi üzleti és ipari tevékenységeket, minél inkább helyi energiaforrásokat használjunk, a pénz a lehető legtovább a helyi közösségen belül forogjon, és a falusi közösség legyen mindig kapcsolatban a közeli város közösségével.

A diffúz, kis léptékű, nagy központok nélküli, kevésbé sebezhető és rugalmasabban alkalmazkodni képes hálózati gazdaság a társadalom kiszolgáltatottságát, működésének, élelmezésének u.n. „*tranzakciós*” – raktározási, hűtési, szállítási, kereskedelmi – költségeit is csökkenti. Azáltal pedig, hogy közel hozza a termelőt a fogyasztóhoz, a közösség élelmezési és élelmiszerbiztonságát is növeli. Mind ehhez a közjó szolgálatában álló, a közösségi és környezeti érdekek mentén beavatkozó, erős „*ökoszociális*” államra van szükség.

A célrendszer – a helyi gazdaság és társadalom, a helyi közösségek megerősítésének és a hálózati gazdaság kialakításának – legfontosabb elemei tehát az alábbiak:

- a vidéki munkahelyek megőrzése, gyarapítása;
- a népesség megtartása, a demográfiai egyensúly helyreállítása;
- az élelmezési és élelmiszerbiztonság szavatolása, a kiszolgáltatottság csökkentése;
- a spekulatív multinacionális és hazai nagytőkés földrablás („*land grabbing*”) megakadályozása, a természeti erőforrások helyi közösségi birtoklásának biztosítása és védelme;
- a vízbázisokat, a talajokat, a természeti rendszereket, az élővilágot és a tájakat érintő környezetterhelés csökkentése, a környezetbiztonság növelése;
- helyi erőforrásokra és rendszerekre támaszkodó energiaellátás, energiabiztonság, a kiszolgáltatottság csökkentése;
- a vidéki gazdaság több lábra állítása, a vidéki életminőség jelentős javítása;
- a város és vidéke szoros kapcsolata kiépülésének elősegítése, támogatása.

Fontosabb teendők

Egy valóban „*nép-párti*” program fenti céljainak eléréséhez jelentős változtatásokra van szükség mindenekelőtt a föld- és birtokpolitika, az agrárszerkezet- és termeléspolitika, a természeti erőforrás-gazdálkodás, az élelmiszer-ellátási és -piacpolitika, valamint a vidéki életminőség javítását célzó gazdaság és társadalompolitika, továbbá a végrehajtó – *Agrár-környezetgazdálkodási és Vidékfejlesztési Minisztérium* mellett ismételten önálló *Környezet- és Természetvédelmi Minisztériumot* is tartalmazó – kormányzati szerkezet terén.

a) Föld- és birtokpolitika

A fenti célkitűzések elérésének alapvető feltétele, hogy a termőföld a spekulatív tőkével szemben a ténylegesen helyben lakó, gazdálkodó családok és a helyi közösségek kezében maradjon. Éppen ezért a birtokpolitika középpontjába a családi gazdaságokat és azok társulásait kell állítani! A kis- és közepes méretű egyéni/családi gazdaságok/vállalkozások és együttműködő hálózataik dominanciájára épülő gazdasági szerkezet kialakítása és megerősítése érdekében:

- az európai szinten tárgyalásokat kell kezdeményezni, hogy a termőföld, mint korlátozottan rendelkezésre álló, stratégiai, nemzetbiztonsági jelentőségű természeti erőforrás, az európai jogrendben kikerüljön a tőkejavak és azok szabad áramlása kategóriájából;
- a földforgalmi törvény közösségi érdekű átalakítására van szükség, melynek keretében a spekulatív tőke elsajátítási magánérdekének ellensúlyozására:
 - elővásárlási jogot kell biztosítani az állam számára a még meglévő részarány- és osztatlan közös tulajdonok, valamint a védett és Natura 2000-es területek piaci áron történő felvásárlásában;
 - a magán célú földvásárlásnál az egy háztartásban élőkre és/vagy az azonos gazdasági érdekeltségek tagjaira összeszámítási kötelezettséget, és az általuk együttesen megszerezhető területre közös plafont kell bevezetni;
 - elő-haszonbérleti illetve az állam utáni elővásárlási jogot sorrendben a volt haszonbérletnek (amennyiben valóban helyben élő egyéni/családi gazdálkodó), a demográfiai földprogram feltételeit vállaló, fiatal, letelepedni és gazdálkodni szándékozó házaspároknak, az igazolt mezőgazdasági tevékenységet folytató, ténylegesen helyben lakó szomszédnak, illetve a ténylegesen helyben lakónak (ezen belül sorrendben a családi gazdálkodónak, a gazdálkodó család tagjainak, a regisztrált östermelőknek, az egyéni mezőgazdasági vállalkozóknak) kell adni;
 - a földtörvényben az adásvételen túl a föld használatának és védelmének feltételeit is szabályozni kell;
- a termőföld, mint korlátozottan rendelkezésre álló természeti erőforrás közjót szolgáló, okszerű hasznosítása és a tőkés földmonopóliumok, „*gigabirtokok*” kialakulásának megakadályozása érdekében
 - az alaptörvényben előírtaknak megfelelően, a mulasztásos alkotmánysértést megszüntetve üzemszabályozási törvényt⁸ kell alkotni, és az európai gyakorlatnak megfelelően ebben kell meghatározni a mezőgazdasági üzem jellemzőit, a vásárlásának, haszonbérbe vételének illetve működtetésének feltételeit (pl. kötelező és tényleges helyben lakás, érdekképviselési és/vagy helyi önkormányzati támogató nyilatkozat, a helyi gazdálkodási kultúra elsajátítását igazoló, hazai mezőgazdasági szakmai képzés és/vagy gyakorlat megszerzése, stb.) és az összeszámítás szabályrendszerét, az egy családhoz/érdekeltséghez tartozó birtokszámot valamint annak ágazattól függő maximális méretét, hogy megállítható legyen az a káros birtokkoncentráció, amelynek következtében ma az összes gazdálkodó legerősebb 0,7 %-a használja a mezőgazdasági terület csaknem kétharmadát;
 - az üzemszabályozási törvényben előírt maximális birtokméret-korlátoknak való megfeleléshez 3 év türelmi időt kell biztosítani, és azt az egy család megélhetéséhez szükséges átlagos európai birtokméret felett a területnagyságtól függő – a lakhely és a birtok közti távolság szerint is differenciált – sávos, progresszív földadóval is ösztönözni kell;
 - a közösségi földalapok gyarapítása érdekében az államnak élnie kell elővásárlási jogával, és a földpiac aktív szereplőjeként fel kell vásárolnia – az üzemszabályozás és a progresszív földadó hatására vélhetően növekvő – eladásra felkínált földkézleteket;
 - az állam, mint a földpiacon meghatározó földtulajdonos földkézletéből tartós használatra (pl. 25-50 évre és e jog örökölhetősége mellett) úgy adjon haszonbérbe földet a valóban helyben élő, gazdálkodó családoknak, a „*demográfiai földprogram*” és a „*szociális földprogram*” keretében pedig a fiataloknak, valamint az önkormányzatoknak, hogy ezzel a köz érdekeit szolgálva növelje a kis- és középzem méretű családi gazdaságok arányát, a föld eltartó képességét, a vidéki élet minőségét;
 - az állami földalapok rendelkezésre bocsátásával és az egyéb jogi, intézményi és költségvetési, pénzügyi feltételek megteremtésével el kell indítani a Nemzeti Vidékstratégia által ugyan előirányzott, ám elmaradt – a gazdálkodást, letelepedést, valamint több gyermek világra hozatalát és felnevelését vállaló fiatal párokat segítő – „*demográfiai földprogramot*,” illetve – a vidéki önkormányzatok mezőgazdasági foglalkoztatási tevékenységét megalapozó – „*szociális földprogramot*”;

⁸Az *üzemszabályozási törvényt* illetően, a mezőgazdasági üzemek jogállásáról konkrét, Prof. Dr. Tanka Endre által részletesen kimunkált, önálló képviselői indítványként két ízben – 2014-ben T/1315, majd 2016-ban T/12840 számon – benyújtott törvényjavaslat fekszik immár több mint hat éve az Országgyűlés előtt, ám annak tárgysorozatba vételét a Mezőgazdasági Bizottság kormánypárti többsége – szakmai megalapozottságát nem vitatva ugyan, de „*időszerűtlenség*” címén – mindkét ízben elutasította. https://www.parlament.hu/web/guest/iromanyok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_p_id=hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view& hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Fogy_iromany.irom.lekerd_e_gysz%3FP_CKL%3D40%26P_PARAM%3DI%26P_CIM%3Da%2520mez%25C5%91gazdas%25C3%A1gi%2520C%3BCzemek%2520jog%25C3%A1ll%25C3%A1s%25C3%A1r%25C3%B3%26P_FOTIP%3Dnull%26P_FOTIP%3DT%26P_ATIP%3Dz%26P_TIP%3DNULL&p_auth=EtfpOVmW

- a „*demográfiai földprogram*” keretében termőföld tartós bérbe adásával kell segíteni a népesedési helyzet javulását és a mezőgazdasági generációváltást, továbbá a vidéki szociális feszültségek oldását, azaz pályázati úton 25-50 évre szóló, többször meghosszabbítható és – a program feltételeit teljesítő utódok által – örökölhető földbérleti jogot, továbbá a gazdálkodás beindításához szükséges képzést, szaktanácsadást, hiteleket, piacra jutási támogatást és egyéb kedvezményeket, valamint az életkezdéshez vissza nem térítendő támogatást kell adni azon fiatal párok, családok részére, akik vállalják, hogy vidéken letelepednek vagy ott maradnak, két vagy több gyermeket világra hoznak, felnevelnek és életvitelszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytatnak;
 - a „*szociális földprogram*” keretében az önkormányzatok szervezésében megvalósuló szociális mezőgazdasági foglalkoztatás céljaira az önkormányzatoknak, továbbá a szociális helyzetük miatt erre rászoruló, valamint a föld megművelésére alkalmas és vállalkozó népességnek földhasználatot kell biztosítani;
 - a nemzeti földalap folyamatos gyarapításának rendszerét úgy kell „*önjáróvá*” tenni, pénzügyi fedezetét úgy kell megteremteni, hogy a befolyó földbérleti díjakat újabb földterületek vásárlására kell visszaforgatni, majd e területeket a fenti célcsoportoknak kell tartós bérbe adni;
 - fel kell gyorsítani a mintegy 2,4 millió ha (1 millió 60 ezer db földrészlet) osztatlan közös földtulajdon – szinte a keletkezésétől felmerült, ám mindig elmaradt – felosztását, igény szerinti kimérését és a tulajdonosok birtokba helyezését, illetve a fennmaradó/felajánlott területek állami felvásárlását;
 - az állam kezelésében lévő nemzeti földvagyon felhasználásával és az önkéntes földcserék elősegítésével segíteni kell a gazdákkal és a helyi közösségekkel egyeztetett és általuk szervezett birtokrendezést, a szétszórt parcellákat összerendező tagosítást;
- az állami földprivatizáció folyamatának és eredményeinek felülvizsgálata, valamint a közjó szolgálatára rendelt, ma még állami tulajdonban lévő, közös nemzeti földvagyonunk – köztük erdeink, tavaink, védett területeink – további kiárulásának megakadályozása érdekében
- az állami vagyonról szóló törvény módosításával az állam tulajdonában lévő termőföldet – erre létező európai és Európán kívüli nemzetközi példákhoz megfelelően – a forgalomképtelen kincstári vagyonelemekhez kell sorolni;
 - törvénymódosítással visszaállított vagyonosodási vizsgálatokra van szükség annak kiderítésére, hogy a több százmilliós földvásárlások pénzügyi fedezete honnan származik, amit – ha „*családi összefogásra*” történik hivatkozás – a családra is ki kell terjeszteni;
 - ha a vagyonosodási vizsgálat arra az eredményre vezet, hogy a földszerzésnek nem volt meg a legális jövedelmi forrása, úgy az államnak élnie kell azzal a jogával, hogy az értékesítéstől számított 20 éven belül – azaz ebben az esetben 2035-2036-ig – elállhat az adásvételtől;
 - mindazon esetekben, ahol annak gyanúja felmerül, hogy az állami földprivatizáció során a törvények betűjétől és/vagy szellemétől vélhetően eltért a jogalkalmazó, pereket kell indítani, hogy a jogsértéseket bíróságok mondhassák ki;
- a gazdálkodás eredményét elvonó, kiválasztott nagy tőkeérdekeltségeket, integrátorokat monopolhelyzetbe hozó „*integrált mezőgazdasági termelészervezés*” helyett a családi gazdasági modellről és az annak versenyképességét növelő, a gazdálkodás közös eredményét visszaosztó szövetkezeti formákról, azok működéséről és támogatásuk módozatairól kell törvényt alkotni, hogy a termelés, a feldolgozás és az értékesítés, azaz a teljes vertikum haszna a társuló gazdálkodó családoknál, a helyi közösségeknél maradjon;
- a családi gazdaságok/vállalkozások önkéntes beszerzési, tárolási, feldolgozási, értékesítési társulási támogatásával javítani kell e kisebb gazdasági egységek piaci versenyképességét, alkupozióját, és az állam tulajdonában/kezelésében lévő tároló, feldolgozó, értékesítő kapacitásokat ezen önkéntes gazdatársulások kezébe kell adni, továbbá segíteni kell e közösségeket ilyen közös kapacitások megteremtésében;
- az európai és hazai agrár/vidékfejlesztési támogatási források elosztási arányait és az azokhoz való hozzáférés szabályait úgy kell átalakítani, hogy azok a kis/közepes gazdaságok és társulásaik megerősítését, a családi gazdálkodás folytonosságának biztosítását és a generációváltás gyorsítását, a minőségi szerkezetváltást, továbbá a vidéki gazdaság diverzifikációját, a mikro- és kisvállalkozások erősítését és a vidéki életminőség javítását szolgálják, és ennek érdekében:

- a támogatási rendszerben „sávós degressziót” és „modulációt” („redisztribúciót”) kell alkalmazni, vagyis a birtokméret növekedésével arányosan csökkenteni kell a területegységre jutó támogatást, és az így felszabaduló – a legnagyobbaktól elvont – támogatási forrásokat át kell csoportosítani a kis- és közepes családi gazdaságok és vállalkozások támogatás-intenzitásának növelésére, a kedvezőtlen adottságú térségekben (KAT) gazdálkodók támogatására, továbbá a vidékfejlesztés forráskeretének bővítésére;
- a pályázati úton megszerezhető támogatásokhoz való hozzáférés küszöbértékeiként használt, úgynevezett „életképességi határokat”, valamint az egy érdekeltég által megszerezhető támogatási összegek alsó és felső határát le kell szállítani, hogy ne csak néhány száz érdekeltég, hanem a vidék erejét adó többség is hozzáférjen ezekhez a forrásokhoz;
- a családi gazdálkodás folytonosságát és a következő generáció belépésekor annak megújítási lehetőségét kínáló, egymással összekapcsolódó és egymás hatásait erősítő európai támogatási megoldásokat – a családon, rokonságon belüli „gazdaságátadási támogatást” és a „fiatal gazdák induló támogatását” – kell előnyben részesíteni, e támogatási formák forráskeretét jelentősen növelni szükséges;
- lehetővé kell tenni, hogy – az európai gyakorlatnak megfelelően – autonóm (önfenntartó, önellátó, félig önellátó) részfoglalkozású családi gazdaságok is tartósan fennmaradhassanak, illetve igény szerint ilyenek is alakulhassanak, és e gazdasági formák támogatásának forrásfedezetét hazai társfinanszírozott európai forrásokból biztosítani kell;

b) Agrárszerkezet- és termeléspolitika

Az agrárszerkezet- és termeléspolitikát az európai stratégiai dokumentumokban is egyre erőteljesebben megfogalmazódó többfunkciós mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás minőségi élelmiszertermelési, környezeti és foglalkoztatási, regionális, szociális céljainak szolgálatába kell állítani. Ennek érdekében:

- az iparszerű, kemizált, monokultúrás tömegtermeléssel szemben olyan környezet- és tájgazdálkodási rendszerek – mindenképp az ökológiai (bio-) gazdálkodás – alkalmazását kell támogatni, amelyek:
 - szermaradvány-mentes, egészséges, biztonságos, minőségi élelmiszereket, színesebb termékkínálatot adnak,
 - kevesebb fosszilis energiát (üzemanyagot, vegyszereket) használnak, így kevésbé terhelik a környezetet, valamint kevésbé kiszolgáltatottak a távoli energetikai és ipari piacoknak, továbbá
 - termékeik kedvezőbb környezeti és táplálkozási, népegészségügyi hatásai következtében kisebb társadalmi – környezeti, egészségbiztosítási – külső („externális”) költségekkel járnak, és
 - lényegesen több munkahelyet teremtenek, több családnak adnak munkát és megélhetést a vidéki térségekben, mint a centralizált, iparszerű mezőgazdasági rendszerek, így a munkanélküliséggel járó társadalmi költségek is lényegesen csökkenthetők;
- ennek jegyében elfogadva és támogatva az európai stratégiai dokumentumokban⁹ megfogalmazott – a nagyüzemi agráripari lobbiz érdekeit képviselő jelenlegi kormányzat által kategorikusan elutasított – célkitűzéseket és a teendőkre vonatkozó javaslatokat:
 - 2030-ra nálunk is felére célszerű és lehetséges csökkenteni a kémia növényvédő szerek továbbá az állattenyésztésben alkalmazott hozamnövelő hormonkészítmények és antibiotikumok használatát, az azokból eredő humánegészségügyi, élelmiszer- és környezetbiztonsági kockázatokat,
 - segíteni és erőteljesen támogatni kell a termőtalaj és az élővilág végzetes pusztulását is megállítani képes környezet- és tájgazdálkodás, az ökológiai gazdálkodás és a hagyományos (almos istállózó és legeltetési) állattartás rendszereinek gyorsütemű elterjedését, a biogazdálkodás területi arányának legalább 25%-ra emelkedését;

⁹Európai releváns stratégiai dokumentumok:

- Európai Zöld Megállapódás (European Green Deal): https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu
- Az EU biodiverzitás stratégiája 2030-ig: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/eu-biodiversity-strategy-2030_hu
- A termelőtől a fogyasztóig (Farm to Fork) (más fordításban - „Termőföldtől az asztalig”) stratégia: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_hu

- a talajerőgazdálkodás hagyományos eszközeinek (vetésforgó, pillangós növények, istállótrágya stb.) erőteljes alkalmazásával el kell érni, hogy az ipari eredetű műtrágyák felhasználása 10 év alatt legalább 20%-kal csökkenjen,
 - az agrárfelsőoktatásban erősíteni és szélesíteni kell a fenntartható mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás képzési programjait, a környezetgazdálkodási agrármérnök alap- és az ökológiai mezőgazdálkodás mesterszakokat haladéktalanul, ismételten és jelentős, államilag finanszírozott létszámkerettel meg kell hirdetni.
- a „*Gyógyító Magyarország*” vonzó turisztikai jellegének erősítése érdekében az agrár- és vidékfejlesztési stratégiánkat arra kell építeni, hogy „*tiszta és élő környezetben egészséges és biztonságos élelmiszert*” állítunk elő, melynek alapja az ország – mezőgazdasági termelésen túl az élelmiszerimportra és -forgalmazásra is kiterjedő – GMO-mentessége, a genetikailag módosított szervezetek és termékek távoltartása;
- olyan földhasználati szerkezet kialakítását kell szorgalmazni és támogatásokkal elősegíteni, amely
- intenzitását és formáját tekintve a tájak eltérő adottságaihoz alkalmazkodik, mint amilyen pl. a folyóvölgyekben az újrafogalmazott ártéri tájgazdálkodás, vagy az alföldi térségeinkre jellemző tanyás gazdálkodás;
 - saját tradícióinkra, a helyi tudásra és a helyben bevált hagyományos gazdálkodási, feldolgozási és értékesítési formák korszerű újra-fogalmazására, illetve a klíma változására is tekintettel lévő faj- és fajta-használatra épül;
 - a növénytermesztés és állattartás – tájra/termőhelyre jellemző – egyensúlyának helyreállítását szolgálja, és
 - olyan speciális, helyi, hagyományos, sokszínű termékskálát kínál, amelynek piaci pozíciói is jobbak a tömegtermékekénél, és egyúttal a vendéglátás és egészségturizmus alapjául is szolgálhat;
- újra kell építeni és meg kell erősíteni a hagyományos haszonnövény és haszonállat fajtáink, génkészleteink fenntartását végző, végveszélybe sodort génbanki, továbbá a tájgazdálkodást megalapozó, mára szétzilált kutatóintézeti, tájintézeti hálózatunkat, az erre alapuló hazai nemesítést, és felül kell vizsgálni a jelenlegi fajtahasználati díjrendszert;
- fel kell gyorsítani az 1970-es években már megfogalmazott és felújított fehérjeprogramunkat, amellyel képesek lehetünk a takarmányozásban és az élelmiszereinkben felhasznált, nélkülözhetetlen fehérjehordozók hazai megtermelésére, ezzel a kétes humán-egészségügyi hatású, külföldi eredetű fehérjeforrások és élelmiszeradalékok (pl. GM-szója) kiváltására;
- a mozaikos, változatos gazdaságszerkezetre, a táji sokszínűség fenntartására, hagyományos minőségi élelmiszereinkre és az egyéb természeti adottságainkra – pl. gyógyvizeinkre, viszonylagosan tiszta és csendes, regenerációra alkalmas, felértékelődő természeti környezetünkre – alapozva támogatni kell a vidék gazdaságának több lábra állítását is szolgáló falusi, öko- és gyógy-turizmus hazai fejlődését;
- újra kell gondolnunk az erdő- és mezőgazdasági melléktermékek, a kommunális és egyéb szerves hulladékok energetikai hasznosításának lehetőségeit, erre alapozott kistérségi szintű, helyi energiaellátó rendszerek kiépítését, megteremtve ezzel a helyi önkormányzatok, közintézmények fűtési és egyéb energia-igényének kielégítéséhez továbbá a helyi feldolgozóipar létrehozásához szükséges helyi energia-alapot, ezzel is növelve a térségi, helyi közösségi autonómiát, és mérsékelve az ország energia-függőségét.

c) Természeti erőforrás-gazdálkodás

A nemzetek modernkori biztonságát a természeti erőforrásaik és rendszereik minősége, mennyisége, állapota továbbá azok megőrzése és fenntartható használata határozza meg. A mai civilizációs világviszonyban a föld, az édesvízkészletek és a helyi energiaforrások helyi közösségi birtoklása a túlélés feltétele. Nemzeti szuverenitásunk kulcskérdése tehát a természeti erőforrás-gazdálkodást, a tájak, az egyéb természeti javak feletti önrendelkezés megtartása, valamint az ezekből fakadó élelmezési és élelmiszerbiztonság, az ivóvíz- és energiaellátás biztonsága, valamint a környezetbiztonság megteremtése és garantálását. Ennek jegyében

- hazánk ma még gazdag élővilága, természeti, táji értékei megóvása érdekében olyan – az európai törekvések is beemelő – Nemzeti Biodiverzitás Stratégiát kell kidolgoznunk, amely csökkenni a környezet elszennyeződését, az élőhelyek utakkal és egyéb vonalas infrastruktúra elemekkel való feldarabolását, a folyó- és tópartok lebetonozását, az erdők tarvágását, a tömeges szintetikus mezőgazdasági

vegyszerhasználatot, a tájak és a természetben élő fajok sokszínűségének – mindezekkel összefüggő – felszámolását. Ennek érdekében a stratégiának egyebek mellett tartalmaznia kell:

- a védett területek – bennük az öreg erdők és őserdők – legalább 10%-ának fokozottan védetté nyilvánítását, az értékes élőhelyek feldarabolásának tilalmát,
 - a „*barnamezős*” beruházások ösztönzését, támogatását, a „*öldmezős*” beruházások adó- és egyéb közterheinek növelését,
 - a mezőgazdasági területeken a bolygatatlan élőhelyek – erdősávok, gyepsávok, fasorok, élősövények – legalább 10%-os arányának fenntartását, ápolását, biotóp-hálózati rendszerbe szervezését,
 - a felszíni élővizek – patakok, folyók, tavak – partjának és/vagy medrének feltöltése, lebetonozása, természetes medervonalai megváltoztatása tilalmát,
 - a természet-közeli mező- és erdőgazdálkodás rendszereinek területnövelését, fokozott támogatását, és
 - a jelentős természeti/környezeti és humánegészségügyi kockázatokat hordozó növényvédő szerek és állattenyésztésben alkalmazott hormonkészítmények – európai célelőirányzatoknak megfelelő – csökkentését;
- a termőföld – fentebb vázolt föld- és birtokpolitikai szempontokat is meghaladó – mennyiségi és minőségi védelme¹⁰ érdekében tovább kell erősíteni a földvédelmi törvényi garanciákat és gazdasági eszközrendszert;
- a levegő-környezet és az emberi egészség védelme érdekében korlátozni szükséges a légszennyező anyagok kibocsátását továbbá az elektromágneses (pl. 5 és 6 G EMF) sugárzás és egyéb fizikai terhelés-növelő („*big tech*”) rendszerek alkalmazását;
- a vízkészletek mennyiségi és minőségi megőrzése, gyarapítása és okszerű hasznosítása érdekében
- termálvízkészleteink megtartására, nemzeti érdekű és a helyi közösség gyarapodását szolgáló hasznosítására komplex programot kell kidolgozni;
 - ivóvízbázisainkat és az azok feltárására, valamint hasznosítására szolgáló infrastruktúrát nemzeti – mindenekelőtt helyi/regionális közösségi – hatáskörben kell tartani;
 - elkerülhetetlen az ország területére folyóvizekkel érkező szennyezések határellenőrzésének, megakadályozásának erősítése, a jelenleginél hatásosabb jogi garanciákkal való alátámasztása, továbbá a beérkező vízkészletek minél nagyobb hányadának visszatartása, helybeni hasznosításának kiszélesítése;
 - ki kell dolgozni a folyóvölgyek komplex, több szempontú (vízgazdálkodási, árvízvédelmi, gazdálkodási, öntözési, ökológiai, vidékfejlesztési) fenntartható hasznosítási programját, a meglévő programokat (pl. VTT a Tisza völgyben) haladéktalanul újra kell éleszteni, valamint a Duna-Tisza köze vízháztartási problémáinak orvoslására megoldásokat kell találni;
 - a vízvisszatartó és vízelvezető (belvízi, árvízi, öntözési) csatornarendszert a helyi közösségek és a földhasználók kezébe adni, és fenntartásukat támogatni kell;
- a kisléptékű, helyi energiatermelő, ellátó rendszerek fejlesztésével, az országos hálózatokhoz való oda-vissza kapcsolódásuk megteremtésével csökkenteni kell a helyi közösségek függőségét, a nagy, központi rendszereknek való kiszolgáltatottságát, valamint;
- felül kell vizsgálni a föld mélyében rejlő természeti kincseink kitermelési feltételrendszerét, koncessziós szerződési feltételeit, hogy azok haszna a helyi közösségekhez kerüljön.

d) *Élelmiszerellátás, piacpolitika és -szabályozás*

A hazai élelmiszertermelés alapvetően meghatározza ételmezési és élelmiszer-biztonságunkat, így ennek fenntartása és megerősítése nemzetbiztonsági kérdés, az élelmiszer pedig olyan stratégia termék, amelyet nem lehet azonosan kezelni egyéb termékekkel. A szabályozásnak elő kell mozdítania a kereskedelmi lánc

¹⁰A termőföld mennyiségi és minőségi védelmét szolgáló lehetséges új beruházáspolitikai, ingatlanfejlesztési eszközöket és jogdogmatikai megoldásokat Prof. Dr. Tanka Endre egy közelmúltban megjelent szakcikkben és egy részletesebb monográfiájában is ismertette. Lásd: **Tanka E.** (2018): Mit tehet a hazai jog a fenntartható talaj- és földvédelem megalapozásáért? *Gazdaság és Jog*, XXVI. évf., 2018 január-februári sz. 18-25. p., valamint **Tanka E.** (2018): *Korunk földkérdése, létünk a tét (Földrablások a világban és magyar földvédelem, Magánkiadás Kiadó, https://www.magyarmenedek.com/products/14736/Korunk_foldkerdes_e_tet_-_prof_tanka_endre.htm*

lerövidítését, továbbá a hazai fogyasztóvédelmi politika átértékelését, társadalmosítását. Mindezek figyelembevételével:

- az európai szinten kezdeményezni kell az élelmiszerpiac és -ellátás újra-szabályozását, az „*élelmiszer-önrendelkezés*”¹¹ európai jogrendbe illesztését, azaz az élelmiszerek, mint nemzetbiztonsági, stratégiai árucikkek – a fegyverek és a gyógyszerek kereskedelméhez hasonló – kivételét az áruk szabad áramlása köréből;
- meg kell fordítani az élelmiszer-előállítás és kereskedelem irányát, és a hálózati gazdaság alapelveinek megfelelően azt az energiaellátással együtt a helyi ellátás → regionális ellátás → országos ellátás → export sorrendben, „*belülről kifelé*” kell megszervezni;
- ennek érdekében a közgazdasági szabályozásnak, a támogatási és adórendszernek, valamint a hitelpolitikának a térségbe való beszállítás/szállítás, a külső erőforrás-bevonás minimalizálására, a belső erőforrásokra támaszkodásra, az áruk és a pénz – minél hosszabb időszakon keresztül – térségen belüli forgatására, a helyi hálózati gazdaság erősítésére kell ösztönöznie;
- a fenti két ponthoz kapcsolódóan meg kell vizsgálni és támogatni kell a „*helyi pénz*”, mint térségen belüli elszámolási egyenértékes alkalmazásának működő rendszereit, minél szélesebb körű elterjesztésének lehetőségeit, hogy a helyi tevékenységek haszna minél nagyobb arányban helyben maradjon;
- az élelmiszerlánc lerövidítése érdekében gyors ütemben fejleszteni kell a helyi piacokat, segíteni kell a termelői-fogyasztói közösségek (pl. CSA¹²) létrehozását, meg kell teremteni a jelenleginél lényegesen jobban működő helyi feldolgozás és értékesítés, valamint a helyi termékek márkázásának és piacra vitelének törvényi és költségvetési kereteit;
- a közgazdasági szabályozó rendszernek a közterheket az élőlakosoktól a környezethasználatra, valamint a külső energiafelhasználásra és a szállításra kell áthelyeznie, ezzel ösztönözve az élőlakos-igényes, emberi részvételre alapuló, környezetbarát, energiatakarékos és a helyi, regionális ellátásra koncentráló gazdálkodási rendszerek elterjedését, továbbá az alapélelmiszerek egyre elképesztőbb szállítási távolságának¹³ csökkentését;
- szélesíteni kell a „*chipsadó*”, vagy más néven népegészségügyi termékadó (NETA) alá vont, egészségre káros összetevőket tartalmazó élelmiszerek, italok és egyéb termékek körét, a károsanyag-tartalommal arányosan növelni kell az adóem mértékét, és a költségvetésbe így befolyó összegeket az egészséges, károsanyag-mentes termékeket előállító gazdálkodási és élelmiszerfeldolgozó rendszerek támogatására, valamint az egészségügyi ellátás javítására kell fordítani;
- a közösségi marketing és felvilágosítás eszközeivel növelni kell a magyar élelmiszerekhez való fogyasztói kötődést, a minőségi és biztonságos magyar élelmiszerek presztízsét;
- segíteni kell a gazdaközösségeket, valamint a termelői-fogyasztói közösségeket olyan kis- és közepes méretű feldolgozóüzemek létesítésében, amelyek a helyben termelt alapanyagból hagyományos, minőségi termékeket állítanak elő;
- támogatni kell a helyi feldolgozású termékek értékesítésére szakosodott kiskereskedelmi egységek élelmiszerlánc-csökkentését, e termékek védjeggyel való ellátását, továbbá a rendszernek a falusi/tanyasi turizmushoz és a helyben történő termékértékesítés hagyományaihoz illesztését;

¹¹ *Az élelmiszer-önrendelkezés „jog arra, hogy emberek, közösségek, régiók, államok vagy azok uniója maguk határozzák meg mezőgazdasági és élelmiszerpolitikájukat úgy, hogy közben ne árásszák el dömpingárukkal más nemzetek piacát”.* A mozgalmat 1993-ban a Via Campesina indította. Egyik alapítója az Európai Parasztszövetség (Confédération Paysanne Européenne: CPE), melynek célja a Közös Agrárpolitika (KAP) átalakításával a tagállami élelmiszer-önrendelkezés elérése, továbbá a WTO hatáskörének korlátozása az alapvető mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek, mint nemzetbiztonsági cikkek forgalmazásának szabályozásában. A mozgalom tevékenységének súlypontjait a helyi lakosság minőségi élelmiszerrel való ellátására, az élelmiszer megtermelői munkájának megbecsülésére, a helyi élelmiszeri rendszerek támogatására, a helyi közösségek önrendelkezési jogának erősítésére, a helyi tudás és készségek fejlesztésére, továbbá a természettel való együttműködésre helyezi. Fő cselekvési területei az élelemhez való jog és a termelő eszközökhöz való hozzáférés biztosítása, továbbá az agrár-környezetgazdálkodás, valamint a helyi kereskedelem és a helyi piacok támogatása.

¹² **CSA:** Community Supported Agriculture (a helyi közösség által támogatott mezőgazdaság): Amerikában, Japánban és Nyugat-Európában egyre jobban terjedő, részben a globalizáció helyi közösségeket és gazdaságot romboló hatásaira válaszoló, a fogyasztó számára a gazdálkodásba betekintést és részvételi lehetőséget, a gazda számára pedig biztos piacot, finanszírozást és jövedelmet biztosító – egyúttal a lánckereskedelem termelői árleszorító és fogyasztói árfelhajtó hatásait mérséklő – közös helyi érdekeltségi rendszer.

¹³ Egy élelmiszer szállítási távolságait vizsgáló tanulmány szerint pl. egy „*átlagrépa*” mire a földtől az asztalra kerül világátlagban – ráadásul alig követhetően – több mint 1.800 km-t utazik, miközben a helyi gazdák, akik azt a fogyasztó közelében és általa átlátható, ellenőrizhető körülmények között elő tudnák állítani, tönkre mennek.

- az élelmiszerbiztonság és a helyi élelmiszerpiacok védelme érdekében tovább kell erősíteni a minőségellenőrzés és a fogyasztóvédelem hazai intézményrendszerét, valamint működésének törvényi és költségvetési keretei;
- a felnőtt és iskolai képzés részévé kell tenni a tudatos fogyasztói magatartásra nevelést, és a táplálkozási ismeretek keretében a hazai minőségi élelmiszerek megismertetését;
- erősíteni kell a határ menti élelmiszerkereskedelem nem EU tagállamok – Ukrajna (Kárpátalja), Szerbia (Vajdaság, Felső-Bácska), Horvátország – irányába történő bővítését, továbbá a kárpát-medencei gazdasági tér kapcsolatait és együttműködési formáit.

e) A vidéki életminőség javítása, a kiszolgáló infrastruktúra fejlesztése, gazdasági diverzifikáció

A vázolt jövőkép eléréséhez elengedhetetlen a vidék életminőségének javítása és gazdaságának több lábra állítása. Ennek érdekében:

- az európai vidékfejlesztési programokhoz, rendszerekhez való kapcsolódás kialakult gyakorlatának és működésének áttekintésével, újragondolásával annak forrásait a szubszidiaritás elveinek megfelelően ténylegesen a helyi közösségek, települések és a vidéki térségek fejlesztési igényeinek szolgálatába kell állítani
- az erre irányuló civil mozgalmak és szerveződések bevonásával haladéktalanul programot kell kidolgozni és jelentős költségvetési forrással indítani a hátrányos helyzetű, leszakadó térségek, „*belső és külső periferiák*” felzárkóztatására, a kistelepülés (1000 fő alatti lélekszámú településekből álló), az aprófalvas (500 fő alatti lélekszámú településekből álló) és tanyás térségek fejlesztésére;
- az aprófalvas és tanyás térségek nehézségeinek, az ott élők gondjainak mérséklésére a falu- és tanyagondnoki szolgáltatásokat meg kell erősíteni, ki kell szélesíteni, és költségvetési támogatásokat jelentősen növelni kell;
- a hatalmi, döntéshozatali és végrehajtási decentralizáció jegyében meg kell erősíteni a helyi, települési önkormányzatokat, vissza kell adni a helyi közösségekkel kapcsolatos jogosítványokat, és biztosítani kell számukra a feladataik ellátásához szükséges költségvetési forrásokat;
- a települési önkormányzatokkal együttműködve jelentősen és sürgősen javítani kell olyan helyi szolgáltatásokat, mint pl. a közlekedés, a helyi bolthálózat, egészségügyi ellátás, gyermekintézmények, kisiskolák, posta, helyi önkormányzati ügyintézés stb.;
- meg kell erősíteni és fejleszteni kell a köz- és mezőgazdasági igazgatási intézményrendszert, hogy az a helyi közösségek és a tényleges gazdák kiszolgálását, az információhoz és a forrásokhoz való hozzájutást jobban szolgálja;
- segíteni, támogatni kell a vidékfejlesztés elkötelezett helyi és regionális civil szerveződéseinek (népfőiskolák, egyesületek, társaságok, vidékfejlesztési központok, gazda-érdekképviselőtestületek, kamarák stb.) tevékenységét;
- a meglévő helyi kezdeményezések - pl. a kormányzat által végveszélybe sodort Kishantosi Vidékfejlesztési Központ koncepciója és igen sikeres működése – tapasztalataira építve családi léptékű mintagazdasági és kapcsolódó népfőiskolai, felnőttképzési feladatokat ellátó tájközponthálózatot kell kialakítani;
- erőteljesen támogatni kell a vidék gazdaságának több lábra állítását szolgáló, a földhöz kötődő nem mezőgazdasági tevékenységeket (helyi élelmiszer-feldolgozás, értékesítése, kézművesség, falusi, vidéki és ökoturizmus stb.), az ezekre irányuló helyi mikro-, kis- és középvállalkozásokat;
- ösztönözni és támogatni kell a „*Hangya*” típusú – a falvak, vidéki települések különböző tevékenységeit összefogó, ezzel a közösség és gazdasága belső erejét növelő – szövetkezetek, társulások alakítását és működtetését;
- a helyi élelmiszer-előállítás, feldolgozás és értékesítés rendszereit össze kell kapcsolni a helyi közélettel (bölcsőde, óvoda, iskola, hivatalok) élelmiszer-ellátási rendszereivel, a helyi egészségügyi intézmények speciális (gyógy)-élelmiszerek iránti igényeinek kielégítésével;

- az EU által is külön kasszából finanszírozott, támogatott „szociális élelmiszerprogramot”¹⁴ valamint az iskolai „igyl tejet” és „iskolagyümölcs” programokat lényegesen ki kell szélesíteni, össze kell kapcsolni a helyi élelmiszertermelés, -feldolgozás és -értékesítés, a közvetlen beszállítás rendszereivel;
- a vidék, a köz és a termelés biztonságát szolgáló központi és helyi, önkormányzati vagyongazdasági és kárenyhítési, kockázatcsökkentési rendszereket meg kell erősíteni, és költségvetési kereteiket növelni kell;
- a kutatás, oktatás, képzés, tájékoztatás intézményrendszere a vidék és a helyi közösségek megerősítését kell, hogy szolgálja, a tervezés és fejlesztés pedig tényleges társadalmi partnerségen kell, hogy alapuljon;
- minden olyan törekvést segítenie kell, amely – a vidékhez, a földhöz és a gazdálkodáshoz kötődő – közös értékeink védelmét és gyarapítását, az ezeket megtartó közösségek, a helyi gazdaság és társadalom erősítését tűzi célul, és ezzel egyfajta missziós, jövőnk alapozó feladatot lát el a spekuláns hazai és nemzetközi tőke által globalizált világban.

Részletező, tovább vivő háttéranyagok

- **Andrásfalvy B. – Ángyán J. – Márai G. – Molnár G. – Tanka E.** (2014): A magyar föld sorsa, Agroinform Kiadó, Budapest, 360 p., http://www.agroinformkiado.hu/konyveink/foldhasznalat/a_magyar_fold_sorsa <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/a-magyar-fold-sorsa> https://greenr.blog.hu/2014/11/11/a_magyar_fold_sorsa_az_eloadasok_teljes_videoi
- **Andrásfalvy B.** (2007): A Duna mente népének ártéri gazdálkodása, Ekvilibrium Kiadó, 440 p., https://www.libri.hu/konyv/andrasfalvy_bertalan.a-duna-mente-nepenek-arteri-gazdalkodasa.html
- **Ángyán J.** (2001): Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezetgazdálkodás, Agroinform Kiadóház, Budapest, 308 p. https://www.agroinform.hu/konyvek/angyan-jozsef-az-europai-agrarmodell-a-magyar-utkereses-es-a-komyezetgazdalkodas/c_52
- **Ángyán J. – Tardy J. – Vajnáiné Madarassy A.** (szerk.) (2003): Védezt és érzékeny természeti területek mezőgazdálkodásának alapjai, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 625 p. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/vedett-erzekeny/index.html> https://www.mezogazdakiado.hu/termek/konyvek/vedett_es_erzekeny_termeszeti_teruletek_mezogazdalkodasanak_alapjai
- **Ángyán J. – Menyhért Z.** (szerk.) (2004): Alkalmazkodó növénytermesztés, környezet- és tájgazdálkodás; Szaktudás Kiadóház Budapest 560 p. [file:///C:/Users/Api/Downloads/Angyan_-_Alkalmazkodo_novenytermesztas%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Api/Downloads/Angyan_-_Alkalmazkodo_novenytermesztas%20(1).pdf)
- **Ángyán J.** (2009): Gondolatok a fenntarthatóságról, SZIE, <https://www.youtube.com/watch?v=1FfwXwXuyh8>
- **Ángyán J. – Czene Zs. – Tátrai E.** (2012): Darányi Ignác Terv – a Nemzeti Vidékstratégia (NVS 2012-2020) végrehajtásának keretprogramja, V.M., 32 p., <https://www.antikvarium.hu/konyv/dr-angyan-jozsef-daranyi-ignac-terv-796867-0>
- **Ángyán J.** (2013): Az Ökopolisz Alapítvány „Merre van előre? – Magyarország újragondolása” konferenciáján elhangzott beszéd, <https://www.youtube.com/watch?v=1LEu8gMCXMo>
- **Ángyán J.** (2014): Város és vidék közös sorsa (gondolatok az ország állapotáról, földügyekről, magán- és közérdekekről, hatalmi manipulációról és felelősségről), Kishantosi Vidékfejlesztési Központ, <https://www.kielegyenafold.hu/vzhn.php?id=12244>
- **Ángyán J.** (2015): A jelenlegi mezőgazdaságunk, tájhasználatunk és folyószabályozásunk kapcsolatai (Természeti közjavak jelenlegi használata és lehetőségei), BME, https://www.youtube.com/watch?v=BGEm_ocVcQ
- **Ángyán J.** (2017): Mérelegen a magyar mezőgazdaság – exkluzív interjú I., Gazdaság Tv, https://www.youtube.com/watch?v=zh2cby_Dotg
- **Ángyán J.** (2017): Mérelegen a magyar mezőgazdaság – exkluzív interjú II., Gazdaság Tv, <https://www.youtube.com/watch?v=MfxBu82uqr8>
- **Darvas B.** (szerk.) (2020): A 2005-ös gazdatüntetés története, <http://www.bdarvas.hu/main.php?id=6108>
- **Doros J.** (2020): Kisbirtokos vízió, nagybirtokos valóság, Népszava, https://nepszava.hu/3085473_kisbirtokos-vizio-nagybirtokos-valosag
- **Helyzetértékelő kritikai interjúk** (2020): <https://magyarhang.org/belfold/2020/04/09/mint-a-maffiat-elhangyni-interju-angyan-jozseffel/> <https://24.hu/belfold/2020/05/19/angyan-jozsef-rendszervaltas30-orban-fidesz-fold-interju/> <https://greenfo.hu/hir/fidesz-agrarpolitika-a-vilag-elvonalabol-a-sereghajtok-koze-greenfo-exkluziv-podcast-angyan-jozseffel/> <https://magyarjelen.hu/angyan-jozsef-valojaban-soha-nem-volt-igazi-politikai-szandek-a-vidék-megmentese-a-demografiai-foldprogram-mogott/> https://nepszava.hu/3100932_a-magyar-kormany-gatolja-az-europai-agrarium-zolditeset--interju-rodics-katalinnal-a-greenpeace-szakertojevel <https://pestisracok.hu/kozosek-a-celjaink-de-nem-az-agrarium-lejaratasa-hozza-el-a-zoldfordulatot-nagy-istvan-a-ps-nek-reagalt-a-greenpeace-vadjaira/> <https://greenfo.hu/hir/a-magyar-agrartarca-a-novenyvedos-multik-babja/> <https://www.valaszonline.hu/2020/12/21/meheszethez-erto-miniszterunknek-is-tudnia-kell-a-greenpeace-valasza-az-agrartarca-vezetojenek/>
- **Ivics M. Zs.** (2018): Kisbirtok versus nagybirtok a XX. századi magyar agrárium történetében, GlobeEdit, <https://www.amazon.com/Kisbirtok-nagybirtok-agr%C3%A1rium-t%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9ben-Hungarian/dp/3330807210>
- **Kay, S. – Peuch, J. – Franco, J.** (2015): Extent of Farmland Grabbing in the EU, European Parliament, IP/B/AGRI/IC/2014-069, 78 p. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540369/IPOL_STU\(2015\)540369_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540369/IPOL_STU(2015)540369_EN.pdf)
- **Kovács Imre** (2016): Földek és emberek (Földhasználati módok Magyarországon), MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Debreceni Egyetemi Kiadó, <https://mek.oszk.hu/16700/16763/16763.pdf> <https://docplayer.hu/48063735-Foldhasznalok-es-foldhasznalati-modok-magyarorszagon-kovach-imre-foldek-es-emberek.html>
- **Kovács Imre** (2018): Földhasználat és földtulajdon-szerkezet, TÁRKI, 17 p. http://www.tarki.hu/sites/default/files/trip2018/248-263_Kovach.pdf
- **Nagy Z. R.** (2020): Vegyes kisgazdaság – a haszon nézőpont kérdése, Magyar Mezőgazdaság, Kertészet és Szőlészet <https://magyarmezogazdasag.hu/2020/11/26/vegyes-kisgazdasag-haszon-nezopont-kerdes> <https://www.gyszt.hu/webimages/files/kszc3%BCrm%3%B6s%20porta.pdf>
- **Orbán Attila** (2018): Eltűnik a hazai kisgazdaság? Mércé, <https://merce.hu/2018/08/30/eltunik-a-hazai-kisgazdasag/>
- **Somogyi N.** (2015): Európai országok mezőgazdasága – Franciaország, Agronapló, <https://www.agronaplo.hu/szakfolyoirat/2015/02/gazdasag/europai-orszagok-mezogazdasaga-franciaorszag>
- **Tanka E.** (2001): Megmaradásunk, a föld (Magyar földtörvény és európai uniós integráció), Kairosz Kiadó, 200 p., <http://kairosz.hu/p/10106/tanka-endre-megmaradasunk-a-fold>

¹⁴ Magyarországnak reális esélye van arra, hogy ezen EU-program révén, a piacon időlegesen vagy tartósan értékesíthetetlen többleteit, intervenciók készleteit évente mintegy 100-150 ezer t gabona-egyenértékkel csökkentse úgy, hogy ezzel egyúttal évente mintegy 3-4 milliárd Ft értékű élelmiszert szét szét a rászorulóknak között. Ráadásul a program teljes költségét – beleértve az alapanyagok feldolgozásának, a termékek szállításának és szétosztásának költségeit is – az EU e célra rendelkezésre álló költségvetési keretei biztosítják. A program kedvező, piacsabályozó, felesleg-levezető, valamint szociális hatásain túl egyúttal többletmunkahelyeket is teremt, foglalkoztatást biztosít az abban érintett területeken. Sajnálatos, hogy Magyarország ezzel a lehetőséggel eddig csak korlátozott mértékben – és elsősorban a parlamenti választások körüli időszakban! – élt.

- **Tanka E.** (2004): Magyar birtokpolitika az Európai Egyesült Államokban (Földviszonyaink útja Moszkvától Brüsszelig), Alterra Könyvkiadó, 367 p., <https://www.antikvarium.hu/konyv/magyar-birtokpolitika-az-europai-egyesult-allamokban-587705>
- **Tanka E. – Molnár G.** (2011): Nem én kiáltok, a föld dübörög (A nemzeti megmaradás programja a földről és a vizekről), Kairosz Kiadó, 418 p., <http://kairosz.hu/p/9690/tanka-endre-molnar-geza-nem-en-kialtok-a-fold-duborog>
- **Tanka E.** (2018): Korunk földkérdése, létünk a tét (Földrablások a világban és magyar földvédelem, Magánkiadás Kiadó, https://www.magyarmenedek.com/products/14736/Korunk_foldkerdes_e_letunk_a_tet_-_prof_Tanka_Endre.htm
- **Tanka E.** (2018): Mit tehet a hazai jog a fenntartható talaj- és földvédelem megalapozásáért? Gazdaság és Jog, Budapest, XXVI. évf., 2018 január-februári sz. 18-25. p.,
- **Vidékfejlesztési Minisztérium** (2012): Nemzeti Vidékstratégia (NVS 2012-2020), 135 p. http://www.terport.hu/webfm_send/2767
http://www.kielegyenafold.hu/userfiles/nemzeti_vidékstrategia.pdf
- **Wiedemann Tamás** (2018): A gazdálkodók két százaléka használja a magyar termőföldek kétharmadát, G7, <https://g7.hu/allam/20181116/a-gazdalkodok-ket-szazaleka-hasznalja-a-magyar-termofoldek-ketharmadat/>

Hasznos források

- **Agroökológia Magyarország:** <https://www.facebook.com/agrookologiamagyarorszag>
- **Átlátszó** (2012-2020): <https://atlatszo.hu/> <https://blog.atlatszo.hu/tag/allami-fold/> <https://mutyimondo.atlatszo.hu/>
- **Cargonomia:** <https://www.facebook.com/cargonomia/>
- **Darvas Béla:** <http://www.bdarvas.hu/honlap> <https://darvasbela.atlatszo.hu/>
- **EU szakpolitikák:** https://ec.europa.eu/info/policies_hu https://ec.europa.eu/info/strategy_hu
 - **Környezetvédelem:** https://ec.europa.eu/info/policies/environment_hu
 - **Mezőgazdaság és vidékfejlesztés:** https://ec.europa.eu/info/policies/agriculture-and-rural-development_hu
- **Greenfo** (2012-2020): <https://greenfo.hu/> https://greenfo.hu/?s=Mez%C5%91gazdas%C3%A1g&post_types=all
- **Greenpeace Magyarország Egyesület:** <https://www.greenpeace.org/hungary/>
mezőgazdaság: <https://www.greenpeace.org/hungary/?s=Mez%C5%91gazdas%C3%A1g&orderby=score>
- **Kié legyen a föld?** (2012-2020): <http://kielegyenafold.hu/doc.php?id=11827> Ángyán jelentések, http://kielegyenafold.hu/angyan_jelentesek.php
- **Kishantos** – vidékfejlesztési központ és népfőiskola a fenntarthatóságért: <http://www.kishantos.hu/hu/index.php>
- **K-Monitor** (2012-2020): agrártámogatások: <https://k.blog.hu/2020/10/08/agrar2020>, földügyek: <https://k-monitor.hu/adatbazis>
<https://adatbazis.k-monitor.hu/adatbazis/cimkek/visszaeles-a-foldpalyazatoknal>
- **Környezetharát mezőgazdaság:** <https://www.facebook.com/ecofriagro/>
- **Nyitott Kert Alapítvány:** <https://www.facebook.com/nyitottkertalapitvany/>
- **Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány:** <https://www.facebook.com/OkologiaiIntezetAlapitvany/>
- **Szövetség az élő Tiszáért:** <http://elotiszaert.hu/rolunk/>
- **Ürmös Porta:** <https://www.facebook.com/urmosporta/>
- **Zsámboki Biokert:** <https://www.zsambokibiokert.hu/>